

A title card for the Spanish Civil War. The background is a tilted Spanish flag with a central emblem. The text is rendered in a blue, 3D, metallic font with reflections on a dark surface below. The text is arranged in three lines: 'GUERRA' on the top line, 'CIVIL' on the middle line, and '1936 - 1939' on the bottom line.

GUERRA

CIVIL

1936 - 1939

9

La Guerra Civil (1936-1939)

- L'esclat del conflicte
- Els bàndols enfrontats i les implicacions internacionals
- La Catalunya revolucionària
- L'evolució de la zona republicana
- La zona franquista
- L'evolució militar del conflicte
- L'ocupació de Catalunya i la fi de la guerra
- DOSSIER: Catalunya sota les bombes

► Una milliciana de la Joventut Comunista al terrat de l'hotel Colón, on hi havia una oficina de reclutament de milicians en els primers dies de la guerra. Durant els dies que van seguir el cop d'estat, les forces d'esquerra van improvisar les milícies populars, que comptaven amb una important presència de dones.

La Guerra Civil es va iniciar amb un cop d'estat militar contra la República. El conflicte va causar centenars de milers de morts i d'exiliats. Un dels aspectes més destacats i controvertits de la conflagració foren les greus manifestacions de violència i repressió que els dos bàndols van perpetrar a la rereguarda.

A Catalunya, el fracàs de l'alçament militar va desencadenar un procés revolucionari en el qual les organitzacions obreres, per primera vegada, van tenir un poder real. Els diferents punts de vista sobre el curs que havia de seguir la revolució van portar a enfrontaments dins del bàndol republicà.

La victòria dels insurrectes, que comptaven amb el suport dels règims feixistes d'Europa, va comportar la implantació d'un règim dictatorial que havia de durar fins a la mort de Franco, esdevinguda l'any 1975.

◀ Mare i filla observen amb angouxa el cel mentre corren a refugiar-se durant un atac aeri a Bilbao. La Guerra Civil va ser el primer conflicte bèl·lic en què es van utilitzar de manera sistemàtica els bombardejos aers contra la població civil.

L'esclat del conflicte

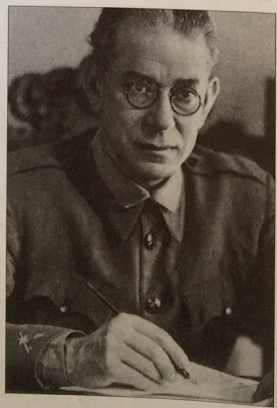

De febrer a juliol

Les eleccions del febrer de 1936 es van desenvolupar enmig d'un clima d'una divisió extraordinària. La convocatòria electoral no va aconseguir asserenar la situació. Així, els mesos que van precedir l'esclat de la Guerra Civil es van caracteritzar per la tensió entre les forces socials i polítiques i per la violència, tot i que a Catalunya hi havia una relativa calma. L'Església, els grans propietaris i sectors poderosos de la burgesia recelaven del govern d'esquerres per les reformes que impulsava, que podien alterar de forma important l'ordre social i el seu poder econòmic. Enmig d'aquest ambient, al govern li era molt difícil garantir l'ordre públic. Els dies anteriors al cop d'estat, el clima polític es va crispar encara més amb l'assassinat del tinent de la Guàrdia d'Assalt José del Castillo, perpetrat per falangistes. Com a reacció, un grup de guàrdies d'assalt van assassinar un dels líders de la dreta espanyola, José Calvo Sotelo.

El cop d'estat

El pla del cop d'estat va ser dissenyat per un sector de l'exèrcit des-

▲ El general Emilio Mola va organitzar la conspiració militar des de Pamplona. Va morir el 1937 en un accident d'aviació.

prés del triomf del Front Popular en les eleccions del febrer de 1936. El general Sanjurjo, exiliat a Lisboa, actuava com a cap de la conspiració, que de seguida va trobar suport entre els sectors militars monàrquics i conservadors. El director de la conspiració va ser, però, el general Mola, en aquells moments destinat a Pamplona, zona d'àmplia implantació del tradicionalisme antirepública dels requetés*. Entre els militars de l'exèrcit d'À-

frica destacava el tinent coronel Yagüe, cap de la segona legió. A la Península, els generals Queipo de Llano (Sevilla) i Goded (Mallorca) foren alguns dels militars compromesos. El cop comptava amb l'ajut de la Falange, que, tot i ser un partit petit, era força actiu.

L'alçament militar va començar a **Melilla el 17 de juliol de 1936**. Poc temps després, Yagüe va decretar l'estat de guerra a Ceuta i, l'endemà, 18 de juliol, els insurrectes ja dominaven el protectorat del Marroc. L'exèrcit d'Àfrica, el més professional i més ben equipat de les forces armades espanyoles, va esdevenir la peça fonamental del cop i, posteriorment, de la guerra. El dia 19, el general Franco, després d'assegurar l'èxit de l'aixecament a les Canàries, va arribar a la ciutat de Tetuan per tal de posar-se al capdavant de les tropes africanes.

El mateix 19 de juliol, Mola va decretar l'estat de guerra a Pamplona i, amb l'ajut dels requetés, va controlar Navarra. Simultàniament, els militars que participaven en la conspiració es van aixecar en diverses ciutats del país. Així, els colpistes van triomfar a la Meseta Nord, on no van tenir gaire oposició, excepte a Valladolid i a Burgos; també es van imposar a Saragossa, malgrat la forta implantació anarquista; a Galícia, després de forts enfrontaments, i a Mallorca. Queipo de Llano s'apoderà de Sevilla i, amb reforços procedents d'Àfrica, aconseguí controlar tota l'Andalusia occidental.

Tanmateix, el cop va fracassar a les ciutats més importants, incloent-hi la capital. El 19 de juliol, José Giral substituï Casares Quiroga com a cap de govern. Giral va autoritzar la distribució d'armes a les organitzacions del Front Popular i als sindicats. A Madrid, ni la Guàrdia Civil ni la d'Assalt no s'havien afegit a l'alçament, la qual cosa va facilitar la desarticulació dels insurrectes. Només va resistir la caserna de la Montaña-

via esdevingué el centre de la conspiració. La caserna va caure després de ràpids combats, en què van tenir una destacada participació els obrers armats.

La insurrecció a Catalunya

A Barcelona, la matinada del 19 de juliol, els militars insurrectes van fer sortir les tropes de les casernes amb l'objectiu d'ocupar els centres de poder de la ciutat. Però els seus plans van topar amb greus dificultats: alguns militars compromesos amb la conspiració no hi van acudir i els rebels van haver de detenir els oficials contraris al cop. En sortir al carrer, van ser vigilats per obrers i guàrdies d'assalt.

La Generalitat, que tenia les competències d'ordre públic, comptava amb la Guàrdia d'Assalt i amb la informació que, sobre els moviments dels insurrectes, facilitaven militars lleials. La Guàrdia Civil, comandada pel general Aranguren i pels coronels Escobar i Brotons, va mantenir al principi una actitud indecisa, però finalment va defensar la legalitat republicana i va contribuir a sufocar els insurgents.

Tot al llarg del dia 19, obrers armats, guàrdies d'assalt i guàrdies civils van anar controlant els llocs on s'havien fet forts els militars rebels i alguns civils armats que se'ls havien afegit. A Capitania General, els insurrectes havien detingut el general de la IV Divisió, Llano de

la Encomienda, contrari al cop militar. El general Goded, arribat des de les Balears amb la intenció de dirigir la insurrecció, aviat s'adonà que el cop no podia triomfar a Barcelona. Forces lleials a la Generalitat i obrers armats van assaltar Capitania, i Goded va ser fet presoner. El president Companys el va convèncer que anunciés per ràdio la seva derrota. Aquest fet va assenyalar la fi de l'aixecament a Bar-

celona i va influir decisivament en la resta de Catalunya.

En el control de la insurrecció, van tenir-hi un paper decisiu les organitzacions obreres, principalment la CNT-FAI. Al llarg dels dies 19 i 20 van aconseguir grans quantitats d'armes, sobretot gràcies a l'assalt d'algunes casernes. A partir d'aquest moment, va sorgir un nou poder real a Barcelona i a tot Catalunya: els obrers armats.

▲ Un grup de militars insurrectes són detinguts a Madrid el 20 de juliol de 1936 arran de l'assalt a la caserna de la Montaña. A l'esquerra, el general insurrecte Gonzalo Queipo de Llano passa revista a les tropes arribades del Marroc a Sevilla.

◀ Escamot de guàrdies d'assalt disparant contra les forces rebels des d'una barricada improvisada amb els cadavers de dos cavalls. La fotografia va ser presa al carrer de la Diputació de Barcelona per Agustí Centelles, el 19 de juliol de 1936.

Els bàndols enfrontats i les implicacions internacionals

Republicans i «nacionals»

Com a conseqüència de l'aixecament militar, Espanya va quedar dividida en dues zones amb característiques ben diferenciades. Va quedar en mans de la República el territori més urbanitzat i industrialitzat, on les organitzacions obreres estaven més arrelades (Barcelona, Madrid, Bilbao, València...). En canvi, els rebels van controlar fonamentalment zones de predomini agrícola i ramader, amb un vot tradicional de dretes. Tant geogràficament com demogràficament, la zona en poder dels insurrectes a l'inici de la guerra era molt menor. A més, totes les grans ciutats, excepte Sevilla i Saragossa, eren en zones sota el control del govern republicà.

Pel que fa als efectius militars, a part de l'exèrcit d'Àfrica, els rebels van comptar amb el suport de gran part dels regiments d'infanteria i d'artilleria peninsulars, així

com de la immensa majoria dels oficials de la marina, si bé no dels sots oficials i soldats. Ben al contrari, en l'aviació la situació va ser favorable a la República. Quant a les forces d'ordre públic, fou en la Guàrdia Civil on els militars insurrectes van trobar més suport.

El suport social a cadascun dels bàndols no resulta fàcil de precisar, per les dificultats de fer una elecció lliure en totes dues zones i perquè alguns grups socials no es van decantar per un bàndol determinat d'una manera unànime. En general, podem assenyalar que els rebels van rebre el suport d'una part molt important de l'exèrcit, de l'Església –amb molt poques excepcions– i dels sectors socials tradicionalment més conservadors: grans propietaris de terres i alta burgesia industrial i financera. També els van fer costat importants sectors de les classes mitjanes agràries i urbanes, contraris a la dinàmica

revolucionària que en determinats moments havia viscut el país. Una clara afinitat ideològica. En les primeres setmanes de la guerra, que fa a la República, s'hi van marquen Hitler i Mussolini van facilitar a tenir fidels una part de l'exèrcit de les forces de seguretat –la gran majoria de guàrdies d'assalt i de cosos de carrabiners–, així com sectors socials populars: obrers, petits camperols, jornalers, part de la petita mitjana burgesia i, en definitiva, va, d'aquells que políticament sentien identificats amb la línia reformista que la República havia iniciat.

La internacionalització del conflicte

Tot i ser una conflagració que va afectar fonamentalment la societat espanyola, cal situar la Guerra Civil en el context internacional en què es va produir. De fet, molts historiadors l'han considerada com un preludi de la Segona Guerra Mundial.

L'any 1936, els règims autoritaris s'havien imposat en molts països europeus. Es caracteritzaven per un nacionalisme exacerbat, per la potenciació de l'exèrcit i per una política exterior molt agressiva, la qual cosa feia augmentar les possibilitats d'un conflicte militar en l'àmbit europeu. Els règims feixistes van donar suport diplomàtic, polític i militar als insurgents es-

panyans, amb els quals mantenien una clara afinitat ideològica. En les primeres setmanes de la guerra, Hitler i Mussolini van facilitar a Franco avions per tal de passar l'exèrcit d'Àfrica a la Península. Itàlia no solament va facilitar al bàndol nacional material de guerra, sinó desenes de milers de soldats que van arribar enquadrats en les seves pròpies unitats i comandaments (Corpo di Truppe Volontarie). Per la seva banda, Alemanya hi va aportar més de 110.000 tones de material bèl·lic, tancs, artilleria i, principalment, aviació. Els pilots i la resta de soldats alemanys destinats a Espanya constituïen l'anomenada legió Còndor i eren substituïts periòdicament, ja que Hitler va considerar la guerra d'Espanya com un camp d'entrenament per a futurs conflictes bèl·lics. El règim autoritari portuguès d'Oliveira Salazar hi va contribuir amb 20.000 voluntaris i facilitant als franquistes el pas pel seu territori. Cal afegir-hi també els soldats marroquins reclutats a l'antic protectorat que, enquadrats en els cossos de regulars, van incorporar-se a l'exèrcit nacional. En conjunt, l'ajut internacional al bàndol franquista va resultar decisiu en el transcurs de la guerra.

En les democràcies europees,

△ Una columna de voluntaris internacionals dirigeixen al front.

les simpaties –especialment de l'esquerra i de les organitzacions obreres– es decantaven cap a la legalitat republicana. Malgrat això, els governs, gràcies a la iniciativa franco-britànica, van acabar adoptant una política de no-intervenció en el conflicte. Aquesta política comportava la neutralitat davant la guerra i la prohibició d'enviar material militar a Espanya. El motiu esgrimint era el d'allunyar la possibilitat d'una conflagració de gran abast a Europa. En aquest sentit, es va crear el Comitè de No-intervenció, destinat a evitar interferències en la guerra civil espanyola. Malgrat que Itàlia, Alemanya i l'URSS s'hi van adherir, no van respectar els acords i continuaren enviant ajuts.

D'altra banda, nombrosos voluntaris estrangers van acudir a lluitar, a títol individual, a favor de la República. Combatents de més de 50 països d'arreu del món van constituir les Brigades Internacionals, que van arribar a sumar més de 50.000 homes al llarg de la guerra. La seva participació, tot i que no va ser decisiva en el terreny militar, va comportar un important suport moral. La Unió Soviètica va ser l'únic estat que va ajudar militarment la República: hi va contribuir amb avions, tancs i material bèl·lic, així com amb assessors i pilots. L'ajut material va poder ser finançat gràcies a una part de les reserves d'or del Banc d'Espanya, que van ser dipositades a Moscou.

▽ Comiat de la legió Còndor a Lié, el 1939, un cop acabada la guerra. La Guerra Civil va ser un preludi de la Segona Guerra Mundial.

ny arran del cop d'estat (juliol 1936)

△ Milicians i milicians anarquistes anant cap al front, el juliol de 1936.

△ Al llarg de la guerra el bàndol franquista va rebre 756 avions de guerra alemanys i 766 d'italians. Per la seva part, el bàndol republicà aconseguí 680 avions soviètics i 188 francesos. A la fotografia, avions Heinkel-45, anomenats «papas», en servei en el bàndol franquista.

La Catalunya revolucionària

BANDOL REPUBLICÀ

La desintegració del poder

Un cop dominat l'aixecament militar, Catalunya es va trobar amb un nou escenari polític: la **població armada**, enquadrada en les organitzacions obreres, havia tingut un paper clau a l'hora de sufocar la revolta. Milers de persones proveïdes d'armes circulaven per pobles i ciutats i constituïen un veritable poder paral·lel. Efectivament, els fets del 19 i 20 de juliol i la distribució d'armes van deixar absolutament **desbordats els poders públics**, incapaces de fer front a la nova situació. La pèrdua del control del carer per les forces d'ordre públic va possibilitar que la tensió social i política derivés en violència. Diversos grups radicals, amb participació destacada dels anarquistes de la **FAI**, van iniciar un seguit d'**actes violents i d'assassinats** contra les persones considerades enemigues de la revolució (sacerdots, propietaris, militants de la Lliga i d'altres partits de dretes, etc.), així com atacs a les esglésies,

▲ El capità Alberto Bayo dirigí un fracassat desembarcament republicà a Mallorca.

regut, ja que molts oficials havien estat detinguts; alguns, executats, d'altres s'havien amagat. A més a més, un decret del govern de la República va permetre llicenciar els soldats de les unitats comandades per oficials que s'haguessin aixecat contra la legalitat vigent. Aquesta mesura va desorganitzar l'exèrcit de la zona sota control de la República, mentre que en el bàndol rebel totes les tropes van quedar mobilitzades.

Les milícies

El govern de la Generalitat va comprendre que, si es volia restablir l'ordre, calia comptar amb els dirigents anarquistes. Així, el dia 20, el president Companys va convocar els dirigents de la CNT i els va oferir de crear el **Comitè Central de Milícies Antifeixistes**, que actuaria com a coordinador de les forces de les diferents organitzacions. Era una manera d'encarrilar el procés revolucionari. Entre els líders anarquistes es va imposar la idea que en aquells moments no era possible dur a terme la revolució social, i que allò que calia era vèncer els militars insurgents; per això van acceptar de col·laborar amb les autoritats. El Comitè, integrat per les principals organitzacions d'esquerra —ERC, CNT-FAI, UGT, PSUC, POUM, Unió de Rabassaires i Acció Catalana—, es va constituir el 21 de juliol de 1936, i es convertí en el centre de poder a Catalunya fins que va ser dissolt dos mesos després.

Les organitzacions antifeixistes van organitzar **columnes de milicians** per tal d'avançar cap a Aragó i recuperar les zones dominades pels insurrectes. Es calcula que en les primeres setmanes de guerra van sortir de Barcelona uns vint mil combatents, organitzats en columnes militars. Entre altres, podem destacar les columnes Aguiluchos, Ortiz, Roja y Negra, Durruti; la del PSUC —comandada per Josep del Barrio—; la del POUM —dirigida per

J. Rovira i J. Arquer—, i la d'ERC —anomenada Macià-Companys—. La composició de les columnes era força heterogènia. Hi anaven idealistes i lluitadors antifeixistes, però també exaltats i oportunistes que només contribuïren a desorganitzar el front. Els milicians, tot i que no disposaven de gaire material bèl·lic ni tenien una organització militar eficaç, van aconseguir establir el front.

Forces catalanes, amb el capità Alberto Bayo al capdavant, van intentar també la **conquesta de les illes Balears**. Després d'ocupar Eivissa, Formentera i Cabrera, van desembarcar a Mallorca, però van ser derrotats i es van haver de retirar precipitadament. Els «nacionals», que comptaven amb l'ajut d'avions italians, van recuperar les Illes, tret de Menorca, que des del primer moment es va mantenir sota el control de la República.

Les col·lectivitzacions

A partir del 21 de juliol, els obrers es van anar reincorporant als seus llocs de treball. Es van trobar, tanmateix, que un bon nombre de propietaris havien estat assassinats o havien fugit. Així, els treballadors van haver d'assumir el control

de moltes empreses i van reprendre la producció. Sense que ningú ho hagués planificat, el procés revolucionari iniciat després del cop d'estat havia portat els obrers a disposar d'un gran poder econòmic. Per tal de legalitzar, ordenar i reconduir el procés de presa de control, el govern de la Generalitat va promulgar el **decret de col·lectivitzacions** (24 d'octubre de 1936). A més, es va crear cinc entitats de crèdit oficial amb l'objectiu de finançar el procés col·lectivitzador.

La situació de les empreses era molt diversa. Les companyies amb capital estranger van quedar al marge del procés. Els bancs i les caixes d'estalvi també en van quedar exclosos; però després, durant la guerra, van ser intervinguts pel govern de la Generalitat. La resta de grans empreses amb més de cent treballadors van ser col·lectivitzades.

Pel que fa a les empreses mitjanes, hi va haver una gran varietat de situacions, tot i que la majoria van quedar sota un fort control obrer. En canvi, les empreses petites, els tallers i les botigues van continuar sent de propietat privada. Tanmateix, quedaven sota la fiscalització d'un comitè obrer.

Al **camp**, les experiències més importants de col·lectivitzacions

▲ Els transports públics de Barcelona, com la majoria de sectors econòmics de Catalunya, van ser col·lectivitzats.

▲ Reunió del Comitè Central de Milícies Antifeixistes l'agost de 1936. Presideix la taula el dirigent anarcosindicalista Joan García Oliver, que al novembre seria nomenat ministre de Justícia del nou govern republicà, dirigit pel socialista Francisco Largo Caballero.

▷ Milicians de la columna Durruti desfilen pels carrers de Barcelona abans d'anar al front d'Aragó.

L'evolució de la zona republicana

L'evolució de l'Espanya republicana

En un primer moment, el territori republicà va quedar controlat, tot i que de manera fragmentada, per diferents organitzacions i grups revolucionaris (anarquistes, socialistes radicals...), que impedièren al govern imposar la seva autoritat. **Les accions revolucionàries**, que es generalitzaren entre el juliol de

▲ El president del govern republicà, Juan Negrín (a l'esquerra), amb el ministre de Defensa, Indalecio Prieto. Els acompanya el general Vicente Rojo, cap de l'Estat Major de l'exèrcit republicà. Negrín va presidir el govern després dels fets de Maig de 1937.

1936 i el maig de 1937, **van dividir i debilitar molt el bloc republicà**. Molts republicans, així com dirigents obrers i sindicals moderats, eren contraris a les actuacions revolucionàries, i consideraven imprescindible mantenir la unitat per enfrontar-se amb els militars rebels.

La reconstrucció del poder republicà i el canvi d'actitud d'algunes forces polítiques aconseguiren frenar aquesta situació. El 5 de no-

vembre de 1936 els militars que havien entrat al govern d'unitat que havia format dos mesos abans el socialista Largo Caballero; d'aquesta manera, l'executiu recuperà progressivament l'autoritat perduda. Tanmateix, aviat sorgiren discrepàncies entre forces polítiques tan diverses. Els fets de Maig de 1937 a Barcelona precipitaren una crisi política que acabà amb la dimissió de Largo Caballero i l'ascens de Juan Negrín a la presidència del govern. A partir d'aquest moment **el poder republicà es va reforçar i centralitzar**, i la reorganització de l'exèrcit es va convertir en una prioritat absoluta. Negrín confiava que l'inici d'una conflagració a Europa comportaria la intervenció de les potències democràtiques en favor de la República.

La Generalitat i el poder

Com hem vist, al començament del conflicte la Generalitat es va veure desbordada pel curs dels esdeveniments. Per tal de fer front a la nova situació, l'executiu català va començar a assumir **competències no previstes en l'Estatut d'Autonomia**. En aquest sentit, va crear la conselleria de Defensa (31 de juliol de 1936) i el Consell d'Economia de Catalunya (11 d'agost de 1936), i es féu càrrec d'altres sectors estratègics —control de punts duaners, gestió de ferrocarrils i ports...—. Això va provocar tensions amb el govern central i amb la mateixa presidència de la República, que ho van veure com una usurpació de funcions de l'Estat. El 27 de setembre de 1936 es va formar un nou govern de la Generalitat, en el qual estaven representades pràcticament totes les forces republicanes i obreres de Catalunya —incloent-hi la CNT—, i el Comitè Central de Milícies Antifeixistes va ser dissolt. La constitució d'aquest **govern de concentració**, presidit per **Josep Tarradellas**, va permetre l'inici de la reconstrucció de l'aparell d'Estat a Catalunya.

▲ Cartell dels primers temps de la guerra on es veu una miliciana abillada amb granota de feina, animant les dones a allistar-se a les milícies.

nou govern va prendre mesures tan importants com el decret de col·lectivitzacions i la reorganització de l'Administració de justícia.

Tanmateix, hi havia fortes **tensions entre les forces polítiques i sindicals**, que afectaven el govern. Les diferències sobre com s'havia de conduir el procés de transformacions polítiques, socials i econòmiques que s'havia engegat a la zona republicana eren molt importants. D'una banda, la CNT-FAI i el POUM volien aprofundir el procés revolucionari, que consideraven que era l'única manera de guanyar la guerra. De l'altra, ERC i el govern de la Generalitat volien recuperar el control de la situació i s'esforçaven a mantenir l'ordre públic. Els comunistes actuaven en la mateixa línia, ja que el PSUC seguia les directrius de la Tercera Internacional i donava suport als fronts populars antifeixistes.

Els fets de Maig de 1937

En el clima de tensió que es vivia, aquestes dues concepcions van **topar violentament durant la primavera de 1937**. L'enfrontament es va iniciar el dia 3 de maig de 1937, quan la policia, d'acord amb les instruccions del comissari d'Ordre Públic de la Generalitat, el comu-

nista Rodríguez Salas, va intentar desallotjar l'edifici de la Telefònica de Barcelona, aleshores sota el control de la CNT-FAI. El motiu de la intervenció policial era que els anarquistes interferien les comunicacions entre les autoritats de la Generalitat i les de la República.

La notícia de l'intent de **desallotjar l'edifici i el tiroteig** que el va seguir van provocar que **anarquistes i militants del POUM** es revoltessin contra la Generalitat i aixequessin barricades pels carrers de Barcelona. Alguns dirigents anarquistes van desautoritzar aquesta reacció i van intentar calmar la situació. De tota manera, **les forces**

▲ Andreu Nin, dirigent del POUM, va ser assassinat per agents soviètics el juny de 1937.

d'ordre públic es van enfrontar amb els revoltats, la confrontació va durar quatre dies i hi va haver centenars de morts, a més d'un miler de ferits. El govern de la República va enviar des de València 5.000 guàrdies d'assalt per restablir la tranquil·litat i va decidir recuperar les competències en matèria d'ordre públic.

Els fets de Maig marquen un canvi important en l'evolució política de la zona republicana. **La influència anarquista va disminuir i la presència comunista va augmentar** en tots els àmbits. El POUM va ser il·legalitzat i els seus dirigents van ser perseguits i detinguts. És el cas d'Andreu Nin, pres i assassinat per agents soviètics. A Catalunya, l'ordre va tornar als carrers i les patrulles de control van ser dissoltes. Es va constituir un nou govern de la **Generalitat, presidit personalment per Lluís Companys** i integrat bàsicament per **ERC i el PSUC**. La CNT-FAI va quedar fora del govern.

El mes d'octubre de 1937, el govern de la República es va traslladar a Barcelona. Això va comportar un augment de la tensió en les relacions amb la Generalitat, ja que el govern central va assumir noves competències, com l'Administració de justícia.

La zona franquista

De la insurrecció al nou Estat

El fracàs del cop militar a molts llocs d'Espanya i l'inici d'un conflicte que duraria gairebé tres anys van provocar tot un seguit de transformacions a la zona nacional. El primer objectiu dels rebels era, evidentment, guanyar la guerra; per això, l'ordre i la disciplina es van convertir en una exigència absoluta. Calia un comandament unificat, però el general que havia de posar-se al capdavant dels insurrectes, José Sanjurjo, va morir en un accident aeri. Inicialment –24 de juliol de 1936–, es va constituir a Burgos la **Junta de Defensa Nacional (JDN)**, presidida pel general Cabanellas, que va aprovar alguns decrets que derogaven la legislació republicana.

A Salamanca, el 21 de setembre de 1936, **Franco** va ser escollit pels generals de la JDN per exercir el **comandament militar únic**. Pocs dies després, els generals van decidir concentrar en la figura de Franco tots els poders, de manera

▲ Cartell de propaganda franquista de l'any 1937, que presenta la guerra com una croada.

que es convertí també en la **màxima autoritat política**. D'aquí va sorgir el decret del 29 de setembre, que nomenava Franco «generalíssim de les forces nacionals» i «cap del govern de l'Estat espanyol». El traspàs de poders va tenir lloc el dia 1 d'octubre a Burgos, capital de la zona nacional. Es va constituir també la Junta Técnica del Estado, embrió d'un futur govern. S'estava

produint una ràpida concentració d'atribucions en la figura de Franco, que assumia progressivament un poder absolut.

D'altra banda, Franco veia en les milícies armades dels falangistes dels requetès un obstacle al seu poder creixent. El 20 de desembre de 1936, es van militaritzar, per decreto, les milícies i es van haver de sotmetre a la disciplina de l'exèrcit. A partir del gener de 1937, Franco va iniciar una sèrie d'accions per dotar de més unitat el conjunt de forces que donaven suport als insurrectes: proporcionar un component ideològic i polític al nou Estat. El dia 19 d'abril de 1937 es promulgava el **decret d'unificació**, pel qual la Falange i el tradicionalisme s'unificaven, sota la direcció de Franco, en una nova organització: Falange Española Tradicionalista y de las JONS, el partit únic del nou règim. La prioritat de guanyar la guerra i el poder creixent de Franco, que tenia tot el suport de l'exèrcit, van fer que s'acceptés la unificació, tot i que comportava unir projectes diversos. Entre els qui es van oposar al projecte hi havia el cap de la Falange, Miguel Hedilla, que Franco va fer empresonar i desterrar; d'aquesta manera, qualsevol oposició a la unificació va ser silenciada. Així, s'instaurava una **dictadura militar de caràcter feixista**, amb un líder que acumulava tots els poders: cap de l'Estat i del govern, comandant suprem de tots els exèrcits i cap del partit únic. En pocs mesos s'havia creat un Estat totalitari, i Franco n'era el **caudillo**.

Repressió i violència

La repressió i la violència foren practicades per tots dos bàndols. Tanmateix, a diferència del que succeïa en la zona republicana, la repressió va formar part, des del primer moment, de l'estratègia dissenyada pels insurrectes per tal d'assolir el poder. El mateix general Mola insistia, poc temps després de l'aixecament militar, que «era

necessari propagar una atmosfera de terror». Així, en la zona nacional es va produir des dels inicis del conflicte una **persecució** contra les persones, organitzacions i institucions **vinculades a la República**. Es va decretar l'**estat de guerra** i els tribunals, exclusivament militars, van dur a la pràctica nombrosos **judicis sumaríssims** que dictaven sentències de mort contra ciutadans que s'havien oposat a la rebel·lió o que militaven en organitzacions polítiques i socials d'esquerra. Pel que fa a la repressió duta a terme pels **grups paramilitars** –especialment falangistes i tradicionalistes–, va ser constant durant la guerra.

El paper de l'Església

Les relacions entre el poder polític i l'eclesial havien estat molt tenses en diferents moments de l'etapa republicana, especialment durant el bienni reformista. Aquest fet, unit a la persecució religiosa produïda durant els primers mesos de la guerra, va portar la jerarquia eclesial a donar suport actiu a la insurrecció militar. L'1 de juliol de 1937 es va publicar una carta pastoral de l'episcopat on es **justificaven l'aixecament militar** i la guerra. El suport de l'Església, que va arribar a donar caràcter de **crusa-**

da a la guerra, va ser molt important a l'hora de mobilitzar els sectors catòlics en el bàndol rebel. Entre les poques excepcions a aquest suport incondicional hi va haver la de l'Església basca i la de l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, que considerava que els bisbes, tot i les greus circumstàncies que vivia el país, no havien de prendre part a favor de cap bàndol.

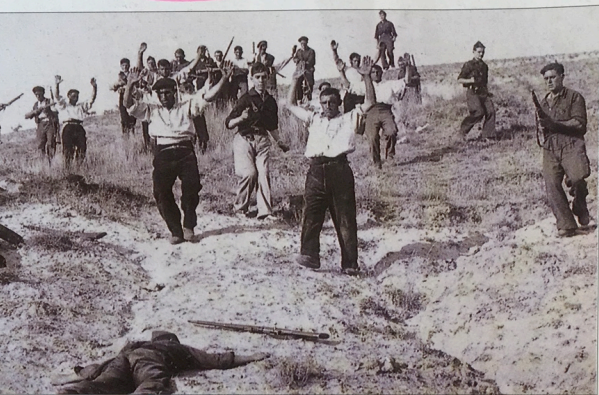
Els catalans franquistes

Tot i que, el juliol de 1936, Catalunya va rebutjar majoritàriament l'aixecament militar, van ser molts els catalans que se sentien afins –per ideologia o per interessos– a tot allò que Franco representava, i des del primer moment es van unir

a la causa dels insurrectes. Efectivament, l'evolució econòmica i social que es va produir a la zona republicana va fer que empresaris, propietaris i membres de les classes mitjanes fugissin a la zona franquista i a l'estranger, o bé s'amaiguessin tot esperant la victòria franquista a fi de poder recuperar les seves propietats i restaurar l'ordre anterior. En aquest sentit, van donar suport als rebels –amb diferents graus de compromís– polítics de dreta com **Cambó**, empresaris com Valls i Taberner i intel·lectuals conservadors com Josep Maria de Sagarra i Josep Pla. Alguns van dur a terme una tasca propagandística a favor de Franco des de l'estranger o van col·laborar amb l'espionatge franquista.

L'evolució militar del conflicte

Etapas i operacions militars de la guerra

La **primera etapa** de la guerra es va desenvolupar **entre el juliol de 1936 i el març de 1937**. L'objectiu dels militars rebels fou ocupar la capital de l'Estat, **Madrid**. El general Mola ho havia intentat des del nord, però va ser frenat a les serralades del Sistema Central. Franco va iniciar un ràpid avanç des del sud. Els nacionals van entrar a Al-

mendralejo, Mèrida i Badajoz, on hi va haver una forta repressió. En el seu avanç cap a Madrid, Franco es va desviar cap a Toledo per tal d'alliberar els insurrectes que estaven assetjats a l'alcàsser d'aquesta ciutat des del cop d'estat.

A partir del mes d'octubre de 1936, l'exèrcit franquista va desencadenar una gran **ofensiva sobre Madrid**. Les tropes van arribar als afores de la capital (la Ciutat Universitària), però es van trobar amb

una resistència ben organitzada per la Junta de Defensa, i no van poder prendre la ciutat. El febrer de 1937, van atacar el sud de Madrid –batalla del Jarama–, però no van aconseguir aïllar la capital. El mes de març, els italians van iniciar una gran ofensiva a la zona de Guadalaajara, que també va fracassar.

El febrer del mateix any, al sud, els franquistes van ocupar la costa del Mediterrani fins a Motril. La utilització dels avions –sobretot alemanys i italians– va ser molt important en les seves ofensives. La flota, amb l'ajut de vaixells i submarins italians, també hi va tenir un paper destacat: els vaixells bombardejaven les ciutats des del mar i bloquejaven els ports republicans.

Al nord, el tancament de la frontera francesa va impossibilitar l'arribada de material bèl·lic a la zona republicana. El general Mola va ocupar Irun i Sant Sebastià el setembre de 1936. L'octubre del mateix any, l'exèrcit de Galícia va connectar amb Oviedo, que estava aïllada enmig de territori republicà.

En una **segona etapa**, que va tenir lloc **entre l'abril i el novembre de 1937**, les accions militars es van concentrar en la **franja cantàbrica**. L'abril de 1937 els nacionals van desencadenar una gran ofensiva contra el País Basc, durant la qual es va produir el **bombardeig de Gernika** (26 d'abril de 1937). Aquesta ciutat, atacada pels

▲▷ Tancs republicans d'origen soviètic a Terol, al principi de 1938. A la dreta, el municipi aragonès de Belchite, que va ser l'escenari d'una dura batalla entre les forces republicanes i l'exèrcit franquista.

avions alemanys de la **legió Condor**, va quedar totalment destruïda; el bombardeig, sense objectius militars, va ser en realitat una operació de càstig contra la població civil. Després de durs enfrontaments, els republicans, sense artilleria ni aviació, van haver de cedir i el juny de 1937 els nacionals van ocupar Bilbao; a l'agost va caure Santander i a l'octubre, Astúries.

A fi d'alleguerir la pressió al nord, els republicans van iniciar una ofensiva al centre peninsular –**batalla de Brunete** (5-25 de juliol de 1937)– i, posteriorment, al front d'Aragó –**batalla de Belchite**, 24 d'agost-3 de setembre de 1937–. Des del punt de vista estratègic, totes dues campanyes van ser defensives: no van aconseguir avanços territorials significatius ni van impedir la caiguda del nord peninsular, amb la consegüent pèrdua de la seva indústria metal·lúrgica. Aquest fet va significar un cop molt dur per a la República.

El **desembre de 1937** va començar una important ofensiva republicana sobre Terol, que inicià la **tercera etapa** de la guerra. Fou la fase més llarga del conflicte, ja que es perllongaria **fins al novembre de 1938**. La ciutat de Terol va ser ocupada i, posteriorment, reconquerida pels franquistes el febrer de 1938. El desgast de l'exèrcit republicà en aquesta campanya va

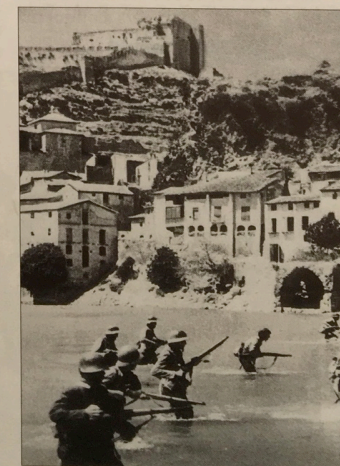
possibilitar l'avanç dels nacionals, que a primers de març van atacar en tot el **front d'Aragó**. El dia 29 d'aquest mes els soldats van entrar a les localitats lleidatanes de Seròs, Aitona i Soses. A **Lleida**, els republicans es van retirar a la riba esquerra del Segre, i el dia 4 d'abril els nacionals van ocupar la ciutat. El riu Segre es va convertir en límit fronterer entre nacionals i republicans, i la ciutat va esdevenir primera línia de foc durant prop de nou mesos. D'altra banda, les tropes franquistes van arribar al Mediterrani per **Castelló** (13 d'abril); aquest fet resultava decisiu, ja que separava Catalunya de la resta de la zona republicana.

Finalment, les forces republicanes van ser vençudes a la decisiva **batalla de l'Ebre** (juliol-novembre de 1938), que analitzarem a la pàgina següent. Va ser el darrer gran enfrontament de la guerra. La iniciativa la van prendre els republicans el 24 de juliol, i fou la seva última gran ofensiva per intentar canviar el signe del conflicte. La superioritat militar de l'exèrcit franquista, deguda fonamentalment al suport italià i alemany, va decantar la batalla a favor seu. Els combats van acabar el 15 de novembre de 1938. L'exèrcit republicà quedava desorganitzat i molt debilitat.

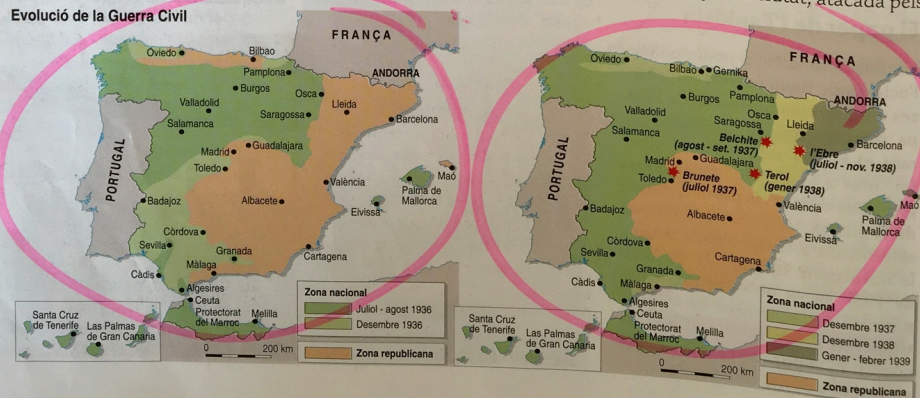
La **quarta i última etapa** del

conflicte va tenir lloc **entre el desembre de 1938 i l'abril de 1939**. Després de la derrota a la batalla de l'Ebre, els republicans pràcticament no podien oferir resistència. Fou durant aquesta fase que es va produir la **campanya d'ocupació de Catalunya**. També és important assenyalar que el govern de Franco va rebre aleshores el reconeixement oficial de França i la Gran Bretanya (27 de febrer de 1939). Immediatament després d'aquest reconeixement, Azaña va renunciar, amb caràcter irrevocable, al seu càrrec de president de la República.

Evolució de la Guerra Civil

L'ocupació de Catalunya i la fi de la guerra

La batalla de l'Ebre

Com hem vist, el 13 d'abril de 1938 les tropes franquistes havien arribat al Mediterrani, ocupaven Castelló i amenaçaven València. L'Estat Major republicà va intentar una **darrera ofensiva**: el 25 de juliol de 1938, el seu exèrcit va travessar el riu Ebre i va conquerir Ascó, Móra d'Ebre, Flix i altres po-

bles de la zona. A més, va prendre posicions a la serra de Pàndols, la serra de Cavalls i la Fatarella. Tanmateix, un cop establert al marge dret del riu, no va poder continuar avançant. Va començar aleshores una guerra de posicions, en la qual es lluitava amb tenacitat per cada pam de terreny. Finalment, a les acaballes d'octubre, una contraofensiva dels nacionals, feta amb

un gran desplegament de forces militars, va aconseguir avançar. El 8 de novembre l'exèrcit franquista va entrar a Móra d'Ebre i el dia 15 del mateix mes els republicans van acabar retirant-se a l'altra riba del riu. Les baixes en tots dos bàndols foren molt elevades. La derrota va afeblir definitivament l'exèrcit republicà.

L'ocupació de Catalunya

El context internacional de l'any 1938 era força difícil per a la República. Alemanya s'havia annexionat Àustria i exigia el territori dels Sudets a Txecoslovàquia. El perill d'iniciar-se una guerra europea era evident, i tant la Gran Bretanya com França van cedir davant Hitler en l'anomenat **pacte de Munic** (30 de setembre de 1938). Txecoslovàquia va ser sacrificada, i la República espanyola, abandonada a la seva sort. A finals d'octubre de 1938, Barcelona acomiadava els voluntaris de les Brigades Internacionals.

La caiguda de Catalunya ja era qüestió de temps. El 23 de desembre de 1938 va començar la **gran ofensiva de l'exèrcit franquista**. Els nacionals van trencar el front a Tremp en direcció a Artesa de Segre. Pel sud, les tropes italianes i el Cos de Navarra van atacar en direcció a Sarroca i Maials. L'ofensiva va avançar ràpidament davant una resistència aïllada i mal coordinada. El 15 de gener els nacionals entraven a Tarragona. Paral·lelament a l'avenç de les tropes, l'aviació franquista bombardejava sistemàticament nombroses localitats catalanes. El 26 de gener l'exèrcit franquista entrà a Barcelona. El 4 de febrer va caure Girona i, finalment, el 10 de febrer de 1939, les tropes franquistes arribaren a Puigcerdà i Portbou. Tot i que encara quedaven petits focus de lluita, la guerra es considerava acabada a Catalunya.

La retirada de l'exèrcit republicà va comportar l'exili de milers de persones. Els presidents de la Re-

pública, Manuel Azaña; de la Generalitat, Lluís Companys, i del govern basc, J. A. de Aguirre, així com el cap del govern republicà, Juan Negrín, i el president de les Corts, Diego Martínez Barrio, passaren a França el dia 5 de febrer de 1939. Negrín, però, va tornar als territoris que restaven de zona republicana.

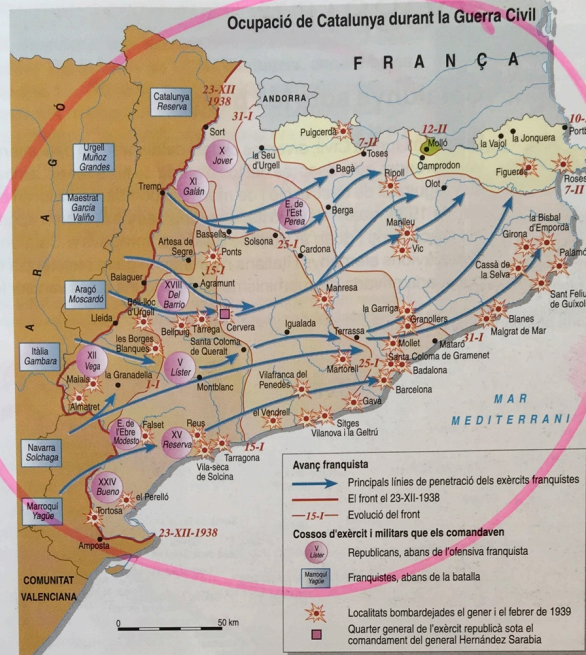
Els vencedors es van comportar com un **exèrcit d'ocupació**. El 5 d'abril de 1938, poc temps després que les tropes nacionals entrassin per primera vegada en territori català, Franco va procedir a derogar l'Estatut de Catalunya. D'altra banda, amb l'ocupació, es va desencadenar una repressió especialment dura, que es va allargar molt més enllà del final de la guerra i va ocasionar milers de morts i empresonats.

La fi de la República

El govern de Negrín esperava poder resistir fins que esclatés la guerra a Europa. Però la migradesa de forces i les diferències entre els mateixos republicans ho van fer impossible. Els comunistes eren partidaris de defensar-se fins al final, però importants sectors de l'exèrcit republicà volien acabar la guerra.

El 5 de març de 1939, el coronel Casado va donar un cop d'estat a Madrid i va crear el Consejo de Defensa Nacional, que va comptar amb la participació de socialistes, anarquistes i republicans. Va excloure'n els comunistes i va intentar arribar a un acord amb Franco per aconseguir una pau honrosa i sense represàlies. Franco va rebutjar qualsevol negociació i el seu exèrcit va entrar a Madrid el 28 de març. En tres dies els nacionals van ocupar la resta del territori republicà. L'1 d'abril de 1939, Franco signava un comunicat en què donava la guerra per acabada.

El nombre de morts provocat per la guerra, així com la xifra de víctimes de la repressió i la violència en tots dos bàndols, conti-

nua sent objecte de polèmica. De tota manera, els darrers estudis assenyalen que la persecució a la reguarda podria haver provocat unes 150.000 víctimes, que s'han d'afegir als més de 300.000 morts causats directament pel conflicte. Caldria sumar-hi, també, els més de 300.000 exiliats i els centenars de milers de persones tancades a les presons -270.000 reclusos en acabar la guerra-, camps de concentració o «batalions de treballadors».

El 9 de febrer de 1939 va entrar en vigor la **Llei de responsabilitats polítiques**, que pretenia «liquidar les culpes dels qui van contribuir a forjar i mantenir la subversió roja». No era la primera llei de caràcter repressiu promulgada durant la guerra, ni seria l'última. Funcionaris i docents fidels a la legalitat republicana van ser objecte de represàlies. Els partits i els sindicats van ser suprimits, així com tota mena de llibertats democràtiques. També van ser prohibides to-

tes les manifestacions de la identitat nacional catalana. Els vencedors van imposar un règim dictatorial per aniquilar tot allò contra què havien combatut.

Δ Portada del diari La Vanguardia -amb la nova capçalera que afegeix l'adjectiu *Española*- del 2 d'abril de 1939, que publica de manera destacada l'últim comunicat de guerra de Franco.

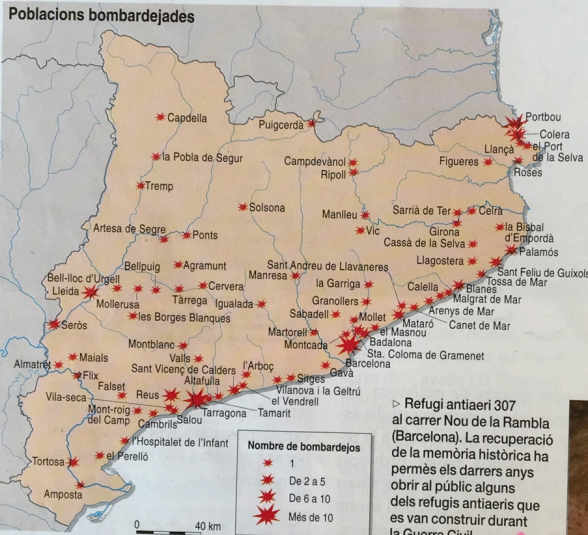

DOSSIER

Catalunya sota les bombes

Durant la Guerra Civil, diverses ciutats catalanes van patir intensos bombardejos. Els seus habitants van aprendre que, després del toc d'alerta de les sirenes, arribava el soroll de les bombes amb tot el seu reguitzell de destrucció i de mort. Els bombardejos foren especialment intensos a partir del gener de 1938, quan l'aviació italiana amb base a Mallorca augmentà el nombre d'efectius destinats als atacs aeris i quan el front de guerra s'apropava a Catalunya. Cal tenir en compte que els avions alemanys i italians no trobaven gaire resistència en el foc antiaeri ni en una aviació republicana privada de subministraments. Alguns atacs van ser força tràgics, com el que va afectar

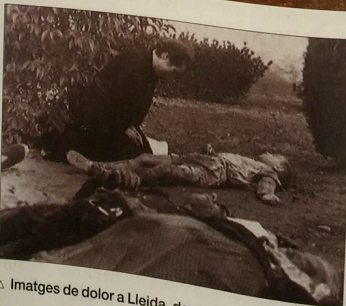
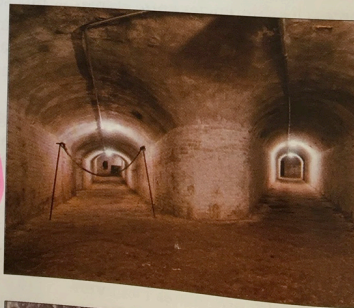
DOCUMENT 1

Morts provocats pels bombardejos franquistes a Catalunya

Comarca	Nombre de morts
Barcelonès	2.500
Alt Empordà	340
Segrià	319
Vallès Oriental	281
Tarragonès	252
Baix Camp	192
Urgell	107
Baix Empordà	93
Gironès	77
Baix Penedès	77
Maresme	73
Baix Ebre	71
Altres comarques	423

▶ Refugi antiaeri 307 al carrer Nou de la Rambla (Barcelona). La recuperació de la memòria històrica ha permès els darrers anys obrir al públic alguns dels refugis antiaeris que es van construir durant la Guerra Civil.

▶ Imatges de dolor a Lleida, després d'un bombardeig

Julia GRAUS, Crònica de la Lleida franquista, 1938-1975 (1989)

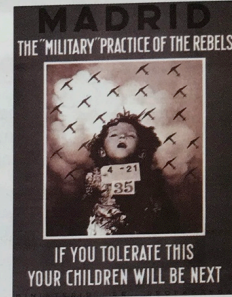
Els bombardejos del 2 de novembre de 1937 a Lleida

El primer gran atac que patí Lleida s'esdevingué el 2 de novembre de 1937. Nou avions alemanys de la marca Heinkel, procedents de Saragossa, bombardejaren la ciutat de forma indiscriminada, sense cap tipus d'objectiu militar, simplement per atemorir la població civil. Una d'aquestes bombes va ensorrar el Liceu Escolar i el Mercat de Sant Lluís i van perdre la vida unes 200 persones, en la seva major part dones i nens. Van ser pocs minuts, però viscuts amb molta intensitat. Els avions van descarregar sobre la ciutat més de 13.000 kg de material bèl·lic. Les fotografies publicades pel diari *La Mañana* eren realment esgarrifoses. A partir d'aquell dia, molta gent portava penjat al coll un petit bastonet de fusta que es posaven entre les dents per evitar el trencament dels timpans en cas d'un altre possible bombardeig. La guerra en la seva més crua expressió havia començat a Lleida.

ciutat de Lleida el 2 de novembre de 1937. Barcelona, la ciutat més castigada per les bombes, havia patit unes tres-centes incursions aèries fins al febrer de 1938. Tanmateix, encara havia d'arribar el pitjor: en els bombardejos dels dies 16, 17 i 18 de març de 1938 van morir unes mil persones. Els habitants de les ciutats estaven horroritzats per l'efecte d'unes bombes que generalment no tenien cap objectiu militar ni estratègic, perquè l'única finalitat era atemorir la població civil.

Aquests fets van provocar un fort impacte en l'opinió pública internacional. Malauradament, això no va servir per aturar els atacs. Les bombes van causar nombroses víctimes, uns cinc mil morts, i una enorme destrucció. Aquest dramàtic balanç i l'escassetat d'aliments van fer molt difícils els últims mesos de la guerra a Catalunya.

▶ Cartell, editat en anglès pel ministeri de Propaganda del govern republicà, que denuncia els atacs de l'aviació contra la població civil de Madrid.

Reus, la ciutat màrtir y heroica, se defiende

Reus ha sido una de las ciudades catalanas más castigadas por la aviación fascista. Contra esta importante población, una de las más activas, más cultas y más laboriosas de Cataluña, se ha ensañado la furia criminal de los piratas del aire con una reiteración y en una medida que sólo un pueblo de la fuerte moral y de la arraigada convicción republicana que tiene Reus, es capaz de resistir sin el más ligero desmayo, sin la más leve vacilación. En la lista gloriosa del martirologio antifascista, el nombre de Reus aparece aureolado con los tintes sangrientos de su dolorosa tragedia. [...]

Y apenas se produjo la primera agresión, se constituyó en Reus la Junta de Defensa Pasiva, presidida por el alcalde, y no habían pasado cuatro semanas, estaba totalmente terminado el primer refugio, modelo de perfección, al que han seguido cuatro grandes refugios escolares, tres más en el centro de la población, siete que están a punto de ser acabados, porque en su construcción se trabaja con gran celeridad. En ellos no se ha descuidado el menor detalle, y así puede verse que están perfectamente atendidos servicios tan precisos como los dispensarios y las salas de urgencia, los cuidados sanitarios y los imperativos de la higiene, además de la seguridad de los acogidos.

La Vanguardia (13 març 1938). A: J. M. SOLÉ SABATÉ i J. VILLARROYA, Catalunya sota les bombes, 1936-1939 (1986)

Los bombardeos aéreos de los nacionales masacran Barcelona

Sin que pueda justificarse como respuesta a actos nuestros de la misma naturaleza, la aviación fasciosa, que, formada por aparatos italianos y alemanes, tiene sus bases en la isla de Mallorca, realizó ayer sobre Barcelona furiosos bombardeos que ocasionaron un millar de víctimas y destruyeron gran número de edificios. En todos estos bombardeos se buscó la parte más densamente poblada de la capital y sobre ella fueron arrojadas bombas de enorme potencia. Las defensas antiaéreas abatieron un aparato.

Esta jornada es en la que la aviación fasciosa ha causado mayor mortandad desde que, a poco de iniciarse la guerra, comenzó sus criminales agresiones contra ciudades abiertas.

Una de las bombas, que estalló en medio de la calle, mató a casi todas las personas que formaban cola en una parada del tranvía; otro de los artefactos alcanzó, incendiándolo, a un autobús lleno de viajeros, pereciendo despedazados o carbonizados todos ellos.

Las agresiones que comenzaron por la noche a las diez, duraron en su primer periodo más de tres horas, en las cuales el bombardeo fue casi ininterrumpido, y se repitieron unas horas más tarde por la mañana.

La Vanguardia (13 març 1938)

Després d'observar i de llegir atentament aquests documents, respon les qüestions següents:

- Fixa't en el mapa i en la taula que l'acompanya. Quines localitats van patir un nombre més elevat de bombardejos? A quines comarques hi va haver més morts?
- Analitza els diferents textos i contesta: quin objectiu tenien els bombardejos?, quins efectes provocaven?, com responien les autoritats i la població davant els atacs aeri?
- Describeu les imatges que apareixen en aquest dossier. Quin missatge vol transmetre el cartell del ministeri de Propaganda?
- Imagina't que, el mes de març de 1938, vivies a Barcelona. Redacta unes quantes línies del teu diari en què descriguis la vida quotidiana sota l'esclat de les bombes.

DOCUMENTS I ACTIVITATS

1. Declaració de l'estat de guerra

El general Emilio Mola va tenir una intervenció decisiva en tot el procés que va conduir a l'aixecament militar contra la República i a l'esclat de la Guerra Civil. De fet, Mola, comandant militar de Pamplona, era conegut com «el Director». Morí en un accident d'aviació el juny de 1937.

Don **EMILIO MOLA VIDAL**, General de Brigada y Jefe de las Fuerzas Armadas de la Provincia de Navarra,

HAGO SABER

Una vez más el Ejército unido a las demás fuerzas de la Nación se ve obligado a recoger el anhelo de la gran mayoría de los españoles. Se trata de restablecer el imperio del orden, no solamente en sus apariencias externas, sino también en su misma esencia; para ello precisa obrar con justicia, que no repare en clases ni categorías sociales, a las que ni se halaga ni se persigue, cesando de estar dividido el país en dos bandos: el de los que disfrutan del poder y el de los que son atropellados en sus derechos. La conducta de cada uno guiará la de la autoridad, otro elemento desaparecido de nuestra Nación y que es indispensable en toda colectividad humana. El restablecimiento del principio de autoridad exige inexcusablemente que los castigos sean ejemplares, por la seriedad con que se impondrán y la rapidez con que se llevarán a cabo, sin titubeos ni vacilaciones. [...] El que voluntariamente se niegue a cooperar o dificulte la consecución de estos fines, será el que primero y principalmente sufrirá las consecuencias. Para llevar rápidamente la labor anunciada,

ORDENO Y MANDO

Artículo 1.º: Queda declarado el estado de guerra en todo el territorio de la provincia de Navarra y, como primera providencia, militarizadas todas las fuerzas [...].

Artículo 2.º: No precisará intimidación ni aviso para repeler por la fuerza agresiones a las fuerzas indicadas an-

teriormente, ni a los locales o edificios que sean custodiados por aquéllas [...].

Artículo 5.º: Quedan totalmente prohibidos los lock-outs y huelgas. Se considerará como sedición el abandono del trabajo y serán principalmente responsables los dirigentes de las asociaciones o sindicatos a que pertenezcan los huelguistas, aunque simplemente adopten actitud de brazos caídos.

Artículo 7.º: Se prohíben igualmente las reuniones de cualquier clase que sean [...].

Artículo 12.º: Ante el bien supremo de la Patria quedan en suspenso todas las garantías individuales establecidas en la Constitución, aun cuando no se hayan consignado expresamente en este Bando. [...]

Por último: Espero la colaboración activa de todas las personas patrióticas amantes del orden y de la paz que suspiraban por este Movimiento, sin necesidad de que sean requeridas especialmente para ello, ya que siendo sin duda estas personas la mayoría, por apatía, falta de valor cívico o por carencia de un aglutinante que aunara los esfuerzos de todos, hemos sido dominados hasta ahora por una minoría de audaces sujetos a órdenes de Internacionales de índole varia, pero todas igualmente antiespañolas.

Por todo esto, termino con un solo grito que deseo sea sentido por todos los corazones y repetido por todas las voluntades: **VIVA ESPAÑA.**

Pamplona, a 19 de julio de 1936.
El general Emilio Mola

- Amb quins arguments justifica Mola la declaració de l'estat de guerra?
- Quines mesures disposa respecte a les vagues? I respecte als drets individuals establerts a la Constitució de 1931?
- Aquest ban fa una crida a «todas las personas patrióticas amantes del orden». Quins van ser els principals suports socials dels insurrectes?
- Comenta la frase «hemos sido dominados hasta ahora por una minoría de audaces sujetos a órdenes de Internacionales de índole varia, pero todas igualmente antiespañolas».

2. El poder dels anarquistes

El dirigent anarcosindicalista Joan Garcia Oliver deixa constància en el text següent del poder que va assolir la CNT-FAI després de la derrota de la insurrecció militar a Barcelona. Garcia Oliver va formar part del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, que durant dos mesos va ser el centre de poder a Catalunya.

DOCUMENTS I ACTIVITATS

Companys ens va rebre¹ dempeus, visiblement emocionat. Ens va donar la mà, i ens hauria abraçat si la seva dignitat personal, afectada visiblement pel que pensava dir-nos, no li ho hagués impedit. La cerimònia de presentació va ser breu. Vam seure, cadascun de nosaltres, amb el fusell entre les cames. En substància, el que ens va dir Companys va ser el següent: «Abans de res he de dir-vos que la CNT i la FAI no han estat mai tractades com es mereixien per la seva veritable importància. Sempre heu estat perseguits durament i jo, amb molt dolor, però forçat per les realitats polítiques, que abans vaig ser amb vosaltres, després m'he vist obligat a enfrontar-m'hi i perseguir-vos. Avui sou els amos de la ciutat i de tot Catalunya perquè només vosaltres heu vençut els militars feixistes, i espero que no us sàpiga greu que en aquest moment recordi que no ha faltat l'ajuda dels pocs o molts homes lleials del meu partit i dels guàrdies i mossos». Va meditar un moment i va continuar lentament: «Però la

veritat és que, perseguits durament fins abans d'ahir, avui heu vençut els militars i feixistes. No puc, doncs, sabent com i qui sou, fer servir un llenguatge que no sigui de gran sinceritat. Heu vençut i tot és al vostre poder, si no em necessiteu o no em voleu com a president de Catalunya, digueu-m'ho ara, que jo passaré a ser un soldat més en la lluita contra el feixisme. Si, al contrari, creieu que en aquest lloc, que només mort hauria deixat davant el feixisme triomfant, puc, amb els homes del meu partit, el meu nom i el meu prestigi, ser útil a aquesta lluita, que si bé acabada avui a la ciutat, no sabem quan i com acabarà a la resta d'Espanya, podeu comptar amb mi i amb la meua lleialtat d'home i de polític, que està convençut que avui mor tot un passat de vergonya, i que desitja sincerament que Catalunya vagi al capdavant dels països més avançats en matèria social».

Dins: J. PEIRATS, *La CNT en la revolució espanyola*, vol. I (1951)

1. Als dirigents anarquistes, el dia 20 de juliol de 1936.

- Explica quan i com es va constituir el Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Quin paper va tenir en els primers mesos de guerra?
- Comenta aquesta frase de Lluís Companys i situa-la en el seu context històric: «Avui sou els amos de la ciutat i de tot Catalunya perquè només vosaltres heu vençut els militars feixistes».
- Busca informació sobre Joan Garcia Oliver i redacta una composició amb els seus principals trets biogràfics.
- Quina proposta fa Companys als representants de la CNT i de la FAI?

3. Discurs de Diego Martínez Barrio en defensa de la legalitat republicana

El presentem un fragment del discurs que el president de les Corts va pronunciar l'1 d'agost de 1936. Martínez Barrio, després de rebatre els arguments esgrimits pels militars rebels per tal

¿Por qué lo han hecho? ¿Para qué lo han hecho? [sublevarse] Los designios son tan notorios y el propósito tan evidente que sólo los ciegos de entendimiento o de malicia pueden negarlo. Simplemente se trata de sustituir la voluntad general del pueblo entero por la de una clase social deseosa de perpetuar sus privilegios. Ni amor a España, ni inquietud por el cuerpo de la Patria, ni temores por su desmembración, ni zozobra por el desarrollo de su economía. Nada de lo que se ha dicho y propagado es el verdadero origen de la revuelta. [...]

¡Ah! Esos generales, jefes y oficiales que han empuñado las espadas contra el pueblo que se las dio se han desentendido una vez más de las lecciones de la Historia, y abriendo esta larga noche sangrienta que padece España, van a recibir la lección, por su mala ventura, de que no puede atacarse violentamente a los regímenes políticos cuando están confiados por el alma popular.

Porque los españoles somos una democracia legal-

mente organizada, con un origen de legitimidad incuestionable. Por eso pedimos a todos los pueblos de la tierra respeto para nuestra propia decisión.

[...] La representación auténtica de España no la tiene más que su Jefe de Estado, el Gobierno responsable y la Cámara legislativa. Cualquiera otra voz carece de autoridad y de legitimidad, y ha de tenerse por tan rebelde e insolvente como la de un jefe de tribu en las inmensidades del desierto.

La República Española es, naturalmente, la legalidad, y además, la continuidad política. Ningún interés legítimo se encuentra amenazado, ni derecho alguno reducido ni intervenido. Donde ondea la bandera nacional de España se cumplen las leyes de la civilización, dejando para los rebeldes el triste monopolio de las arbitrariedades, atropellos y violencias a que propende toda guerra civil.

Diego MARTÍNEZ BARRIO. *El Socialista* (2 agost 1936)

DOCUMENTS I ACTIVITATS

de justificar l'aixecament militar, va finalitzar la seva al·locució demanant la rendició de tots els insu-
rectes al poder constitucional.

- a Segons Martínez Barrio, per què s'han aixecat els militars insurrectes?
- b Qui representa, segons el president de les Corts, l'autèntica legalitat política a Espanya? Per què?
- c A què es refereix quan afirma que els militars rebels s'han desentès de les lliçons de la història?

4. Decret de col·lectivitats i control obrer

El govern de la Generalitat va publicar el decret de col·lectivitats el 24 d'octubre de 1936 per ta-
de legalitzar el procés revolucionari iniciat les setmanes anteriors.

Art. 2. Seran obligatòriament col·lectivitzades totes les empreses industrials i comercials que el dia 30 de juny de 1936 ocupaven més de cent assalariats, i també aquelles on, tot i ocupar una xifra inferior d'obrers, els patrons hagin estat declarats facciosos o hagin abandonat l'empresa. Això no obstant, les empreses de menys de cent obrers podran ésser col·lectivitzades si es posen d'acord la majoria dels treballadors i el propietari o propietaris. [...]

Art. 7. Seran adaptats al servei de l'empresa col·lectivitzada els antics propietaris o gerents, els quals es destinaran al lloc, on per llurs aptituds, de gestió o de tècnics, sigui més convenient llur col·laboració.

Art. 10. La gestió directiva de les empreses col·lectivitzades anirà a càrrec d'un Consell d'Empresa nomenat pels treballadors en assemblea general d'ells mateixos.

Art. 11. Seran responsables de llur gestió davant dels treballadors de la pròpia empresa i del respecte al Consell General d'Indústria.

Art. 21. En les indústries o comerços no col·lectivitzats, serà obligatòria la creació del comitè obrer de control.

Art. 22. Serà missió dels comitès de control:

- a) El control de les condicions de treball [...]
- b) El control administratiu [...]
- c) El control de la producció [...]

Dins: A. PÉREZ-BARÓ, *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya, 1936-1939* (1970)

- a En què van consistir les col·lectivitzacions?
- b Explica el contingut de cada un dels articles.
- c Explica, en una composició breu, el nou ordre social sorgit de la revolució de 1936 a Catalunya.

5. L'Espanya «nacional»: el decret d'unificació

Dispongo:

Artículo primero. Falange Española y Requetés, con sus actuales servicios y elementos, se integran, bajo mi Jefatura, en una sola entidad política de carácter nacional, que de momento se denominará Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

Esta organización, intermedia entre la Sociedad y el Estado, tiene la misión principal de comunicar al Estado el aliento del pueblo y de llevar a éste el pensamiento de aquél a través de las virtudes político-morales, de servicio, jerarquía y hermandad.

Son originariamente, y por propio derecho, afiliados de la nueva organización todos los que en el día de la publicación de este Decreto posean el carnet de Falange Española o de la Comunión Tradicionalista, y podrán serlo, previa admisión, los españoles que lo soliciten.

Quedan disueltas las demás organizaciones y partidos políticos.

Dado en Salamanca, a diecinueve de abril de mil novecientos treinta y siete.

Francisco Franco

Amb el decret d'unificació, publicat el 19 d'abril de 1937, Franco va unificar falangistes i carlins en un partit únic: Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

- a Exposa les idees centrals del text.
- b Quina era la funció del partit únic, segons el document?
- c Per què la unificació d'aquests dos grups va enfortir el poder personal de Franco?
- d Alguns falangistes es van oposar a la unificació. Per què? Quines eren les principals diferències entre falangistes i carlins?

DOCUMENTS I ACTIVITATS

6. Els fets de Maig de 1937

Domènec de Bellmunt, pseudònim de l'escriptor Domènec Pallerola i Munné (1903-1993), dona la seva versió dels fets de Maig. Entre 1930 i 1939, Domènec Pallerola exercí l'advocacia i càrrecs diversos, com el de secretari del polític d'Acció Catalana Lluís Nicolau d'Oliver.

La policia governamental entrà als locals de la Telefònica a la plaça de Catalunya i fou rebuda a trets pels milicians anarquistes. Immediatament la lluita s'estengué a d'altres indrets de la ciutat i a la nit Barcelona era un camp de batalla més tràgic i sagnant que el mateix 19 de juliol. En quatre dies prop d'un miler de morts! Els ministres anarquistes del govern de València¹ i els líders catalans de l'organització s'adreçaren per ràdio als combatents demanant-los que cessessin la batalla fratricida. El president Companys intervingué prop d'uns i altres entristit davant el cruel espectacle que donaven els antifeixistes barallant-se mortalment entre ells. El conseller de Governació de la Generalitat –que era aleshores en Carles Martí Feded– adoptà enèrgiques mesures de seguretat. Però la lluita continuà sense treva (durà del 3 al 8 de

maig) omplint la ciutat de sang i de dol. Representaven l'oposició al govern els anarquistes i els comunistes del Partit Obrer d'Unificació Marxista. El govern posà en moviment totes les forces d'assalt i policies, amb notables reforços vinguts de València, dissolgué les patrulles de control i els comitès armats i adoptà enèrgiques mesures de seguretat. Després d'aquests fets sagnants el govern Largo Caballero va presentar la dimissió. En Negrín va formar un govern del qual va excloure els anarquistes. El govern català hagué de passar per la humiliació d'acceptar que un general espanyol delegat del govern central arribés a Barcelona per encarregar-se dels serveis de seguretat.

Citat per: J. M. PORLET, *Vida i mort del president Companys* (1976)

1. Es refereix a Joan García Oliver i Frederica Montseny, ministres en el govern de Largo Caballero.

- a Analitza el text en funció d'allò que has estudiat en aquesta unitat. ¿Creus que coincideix estrictament amb els fets?
- b Quines van ser les conseqüències més importants dels fets de Maig?
- c Com valora l'autor el fet que el govern central assumís els serveis de seguretat?

7. L'Església espanyola davant la Guerra Civil

L'1 de juliol de 1937 es va fer pública una carta col·lectiva de l'episcopat espanyol que va tenir una gran repercussió a Espanya i a l'estranger. El document, redactat pel cardenal Gomà, arquebisbe

El alzamiento cívico-militar fue en su origen un movimiento nacional de defensa de los principios fundamentales de toda sociedad civilizada; en su desarrollo, lo ha sido contra la anarquía coligada con las fuerzas al servicio de un gobierno que no supo o no quiso tutelar aquellos principios. Consecuencia de esta afirmación son las conclusiones siguientes:

Primera: Que la Iglesia a pesar de su espíritu de paz y de no haber querido la guerra ni haber colaborado en ella, no podía ser indiferente en la lucha: se lo impedían su doctrina y su espíritu, el sentido de conservación y la experiencia de Rusia. De una parte se suprimía a Dios, cuya obra ha de realizar la Iglesia en el mundo, y se causaba a la misma un daño inmenso, en personas, cosas y derechos, como tal vez no lo haya sufrido institución alguna en la historia; de la otra, cualesquiera que fuesen los hu-

manos defectuosos, estaba el esfuerzo por la conservación del viejo espíritu español y cristiano. [...]

Tercera: Afirmamos que el levantamiento cívico-militar ha tenido en el fondo de la conciencia popular un doble arraigo: el del sentido patriótico, que ha visto en él la única manera de levantar a España y evitar su ruina definitiva; y el sentido religioso, que lo consideró como la fuerza que debía reducir a la impotencia a los enemigos de Dios y como la garantía de la continuidad de su fe y de la práctica de su religión.

Cuarta: Hoy por hoy no hay en España más esperanza para reconquistar la justicia y la paz y los bienes que de ellas derivan que el triunfo del movimiento nacional. Tal vez hoy menos que en los comienzos de la guerra, porque el bando contrario, a pesar de todos los esfuerzos de sus hombres de gobierno, no ofrece garantías de estabilidad política y social.

Carta col·lectiva de l'episcopat espanyol (1 juliol 1937)

DOCUMENTS I ACTIVITATS

de Toledo, justificava la insurrecció militar i la guerra. Només cinc bisbes, per diferents raons, no van signar la carta: els d'Orihuela, Menorca, Vitòria, Tarragona i el cardenal Segura.

- Busca informació sobre el cardenal Isidre Gomà. Quin paper va desenvolupar al llarg de la guerra?
- Amb quins arguments es justifica l'aixecament militar?
- Per què creus que la carta es refereix a «l'experiència de Rússia»?
- L'arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, no va signar el document. Busca informació sobre aquest personatge i redacta'n una biografia on quedi clara la seva actitud davant la guerra.

8. Llei de derogació de l'Estatut

Coincidint amb l'entrada del seu exèrcit en terres catalanes, Franco va declarar abolit l'Estatut de Catalunya. Aquesta mesura, no gens estranya si tenim en compte l'oposició del bàndol franquista a l'autonomia catalana, fou publicada en el BOE el mateix dia que, a Burgos, s'ordenava l'afusellament de Manuel Carrasco i Formiguera, líder de la Unió Democràtica de Catalunya.

El Alzamiento Nacional significó en el orden político la ruptura con todas las instituciones que implicasen negación de los valores que se intentaba restaurar. Y es claro que, cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y seis. No sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido.

Pero la entrada de nuestras gloriosas armas en territorio catalán plantea el problema, estrictamente administrativo, de deducir las consecuencias prácticas de aquella abrogación. Importa, por consiguiente, restablecer un régimen de derecho público, que de acuerdo con el principio de unidad de la Patria, devuelva a aquellas provincias el honor de ser gobernadas en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España.

En consecuencia, a propuesta del ministro del Interior y previa deliberación del Consejo de Ministros,

DISPONGO

Artículo primero. La Administración del Estado, la provincial y la municipal en las provincias de Lérida, Tarragona, Barcelona y Gerona, se regirán por las normas generales aplicables a las demás provincias.

Artículo segundo. Sin perjuicio de la liquidación del régimen establecido por el Estatuto de Cataluña, se consideran revertidos al Estado la competencia de legislación y ejecución que le corresponde en los territorios de derecho común y los servicios que fueron cedidos a la región catalana en virtud de la Ley de quince de septiembre de mil novecientos treinta y dos.

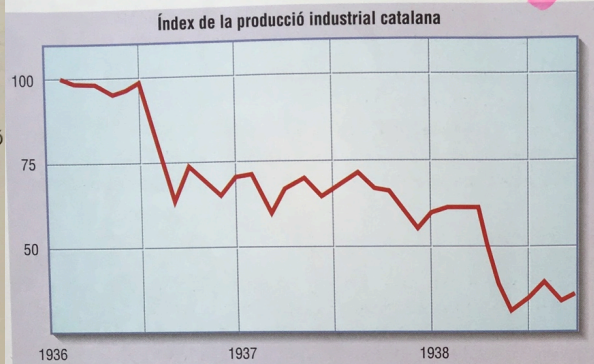
Burgos, 5 de abril de 1938.
II Año Triunfal.
Francisco Franco

- Resumeix el contingut d'aquesta llei. Quins arguments s'utilitzen per justificar l'abolició de l'Estatut?
- L'abolició de l'Estatut es va produir durant la tercera etapa de la guerra. Quins van ser els fets militars més importants d'aquest període?

9. Les conseqüències econòmiques del conflicte

La guerra va comportar greus problemes econòmics al país. La disminució de la producció industrial, l'augment de l'atur i l'increment del cost de la vida només en són tres exemples. A mesura que avançava el conflicte, els problemes es multiplicaven. De fet, els darrers mesos de la guerra foren d'una gran penúria alimentària.

DOCUMENTS I ACTIVITATS

Font: J. M. BRICALL, «La economía española (1936-1939)». Dins: Div. aut., *La guerra civil española 50 años después*. Barcelona: Labor, 1986.

- Comenta l'evolució de l'índex de producció industrial entre 1936 i 1938. ¿Creus que la caiguda de la producció va afectar tots els sectors industrials de la mateixa manera?
- Quina tendència va seguir l'atur des del gener de 1936 fins al novembre de 1937? A què són deguts els alts i baixos que mostren les dades?
- En quines regions catalanes va augmentar més el cost de la vida? A què era degut aquest augment?

Evolució de l'atur a Catalunya

	1936	1937
Gener	55.288	91.416
Febrer	58.925	79.641
Març	54.386	79.565
Abril	68.497	79.802
Maig	75.259	84.685
Juny	72.782	79.404
Juliol	60.219	76.115
Agost	55.630	81.048
Setembre	51.547	80.701
Octubre	58.577	79.771
Novembre	80.231	77.107
Desembre	86.905	—

Font: J. M. BRICALL, *Política económica de la Generalitat (1936-1939)*, vol. II. Barcelona: Edicions 62, 1979.

El cost de la vida a les regions catalanes

	1937			1938	
	Octubre	Novembre	Desembre	Gener	Febrer
Barcelona	100	107,4	119,4	131,5	149,5
Girona	100	124,2	135,9	156,4	165,8
Tarragona	100	108,3	117,7	121	126,7
Reus	100	108,3	119,2	140,9	156,1
Tortosa	100	116,2	133,9	—	—
Vic	100	117,9	130,9	133,7	160,2
Manresa	100	115,1	118,6	134,6	152,3
Lleida	100	108,1	116,9	123,3	135,4
Tremp	100	111,8	131,8	143,8	155,5

Font: J. M. BRICALL, *Política económica de la Generalitat (1936-1939)*, vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1970.

PER SABER-NE MÉS

UNA PEL·LÍCULA: *Tierra y libertad*

Fitxa tècnica:

Tierra y libertad (Land and freedom) (Gran Bretanya - Espanya, 1995)

Director: Ken Loach

Guió: Jim Allen

Intèrprets: Ian Hart, Rosana Pastor, Iciar Bollaín, Tom Gilroy, Marc Martínez, Frédéric Pierrot

Producció: Rebecca O'Brien

Música: George Fenton

Durada: 104 minuts

Tierra y libertad narra la història de David Carrel, un jove anglès, antifeixista i militant del Partit Comunista que arriba a Catalunya en els primers mesos de la guerra per combatre al costat de la República. S'integra en la columna Lenin del POUM, que és destinada a un poble del front d'Aragó. Són molt interessants les converses que manté amb els habitants del poble sobre la col·lectivització de la terra. Després dels fets de Maig de 1937, el POUM és dissolt i la seva milícia, incorporada a l'exèrcit regular.

